

індивідуально-орієнтованих і групових прийомів арт-терапевтичних занять спричинило зміни образу себе у підлітків.

Література

1. Алексеева М. Ю. Практическое применение элементов арт-терапии в работе учителя / Алексеева М. Ю.: [учебно-метод. пособие для учителя иностр. языка]. – М. : АПК и ПРО, 2003. – 88 с.
2. Аметова Л. А. Формирование арттерапевтической культуры младших школьников. «Сам себе арттерапевт» / Л. А. Аметова – М.: Московск. госуд. открытый педагог. ун-т, 2003. – 36 с.
3. Гришина А. В. Развитие творческой индивидуальности подростков средствами арт-терапии в учреждениях дополнительного образования / А. В. Гришина: [автореф. на соиск. ученой степ. канд. пед. наук]. – Волгоград: Волгоградский госуд. педагог. ун-т, 2004. – 31с. – С.18 – 24.
4. Державна національна програма “Освіта” (“Україна 21 століття”) – К. : Райдуга, 1994. – 61с.
5. Дубровина И. В. Практическая психология образования/ Ирина Владимировна Дубровина.– СПб. : Питер, 2009. – 4-е изд. – 592с.
6. Карвасарский Б. Д. Психотерапевтическая энциклопедия / Карвасарский Б. Д. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 752с. – С. 451.
7. Копытин А. И. Арт-терапия в общеобразовательной школе: [методическое пособие] / А. И. Копытин – СПб. : Академия Постдипломного пед. образования, 2005. – С.28 – 35.
8. Кузьмина Е. Р. Нарисуй мне о себе: практическая психология для взрослых и детей./ Е. Р. Кузьмина – М. : Когелет, 2001. – 48 с.
9. Лебедева Л. Д. Практика арттерапии: подходы, диагностика, системы занятий. / Л. Д. Лебедева – СПб. : Питер, 2003. – 220с.
10. Малкина-Пых И. Г. Танцевально-двигательная терапия / И. Г. Малкина-Пых. – М. : Эксмо, 2005. – С.510 – 579.

Стаття надійшла до редакції 24.03.2010 р.

Ю. А. Волкова

аспірантка,

НПУ ім. М.П. Драгоманова,

м. Київ

РОЛЬ ІДЕНТИФІКАЦІЇ В ПРОЦЕСІ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглядається поняття саморозвитку; визначається роль механізму ідентифікації в процесі саморозвитку особистості; досліджуються впливи особливостей ідентифікації сучасних студентів на їх прагнення до саморозвитку.

Ключові слова: самосвідомість, саморозвиток, самопізнання, ідентифікація.

В статье рассматривается понятие саморазвитие; определяется роль механизма идентификации в процессе саморазвития личности; исследуются влияния особенностей идентификации современных студентов на их стремление к саморазвитию.

Ключевые слова: самосознание, самопознание, саморазвитие, идентификация.

The article discusses the concept of self-development: defined a mechanism of

identification in the process of self-identity; investigated the influence of features of today's students to identify their aspirations for self-development.

Key words: self-awareness, self-knowledge, self-development, identification.

Одним із основних пріоритетів сучасної системи освіти є формування активної, гармонійно розвиненої особистості. Важливою в цьому контексті є здатність індивіда до саморозвитку, що являє собою основу становлення особистості в юнацькому віці, визначає характер її активності, впливає на побудову міжособистісних взаємовідносин молоді.

В умовах соціально – економічної кризи, що характерна для сучасної України, змінюються система цінностей та життєві пріоритети, молода людина втрачає впевненість у майбутньому. Здатність до саморозвитку дає змогу людині бути суб'єктом свого життя, впливати на його перебіг. Для сучасного суспільства звичними стають байдужість та жорстокість людей, прагнення молоді сховатися від реальності. З огляду на це, актуальним для психологічної науки є питання дослідження тих механізмів та умов, завдяки яким відбувається самопізнання і саморозвиток особистості, на основі чого формується діяльна, впевнена у собі і спрямована на майбутнє молода людина.

Мета дослідження полягає у визначенні ролі механізму ідентифікації в процесі саморозвитку особистості сучасної молоді та аналізі поглядів науковців на цю проблему.

Сутнісний зміст та виклад основного матеріалу дослідження. Питання саморозвитку привертало увагу дослідників різних наукових галузей (філософії, педагогіки, психології). В психології вивченню даного питання присвячені праці К. Роджерса, А. Маслоу, Л. С. Виготського, К. О. Абульханової – Славської, О. С. Газмана, Є. І. Ісаєва, П. В. Кондратьєва, І. Бека та інших .

К. О. Абульханова–Славська розглядаючи поняття особистісного саморозвитку, визначала його як внутрішній процес самозаміни системи внаслідок дії власних суперечностей, вищий рівень саморуку. Саме ця самозаміна виступає головним внутрішнім механізмом індивідуально-особистісного розвитку. Цілеспрямований саморозвиток, на думку дослідниці, є якісним показником процесу становлення суб'єктності особистості [1].

П. В. Кондратьєв схиляється до думки, що саморозвиток – це діяльність, яку людина спрямовує на себе, і метою якої є тривалі самозміни особистості в напрямку свого «ідеального Я». Характеризуючи цю діяльність, автор наголошує на самовизначенні особистості як базовому процесі, що визначає зміст саморозвитку [2].

Досліджуючи проблему самовдосконалення студентів, М. Г. Чобітько виокремив саморозвиток як компонент технології самостійної роботи студента поряд із самовихованням, самоосвітою та само актуалізацією, вказуючи, що саморозвиток – це усвідомлена діяльність, спрямована на

удосконалення особистості відповідно до вимог професії [10].

В.І. Слободчиков та Є. І. Ісаєв наголошують на тому, що завдяки саморозвитку людина здатна ставати і бути суб'єктом свого життя, перетворювати власну життєдіяльність на предмет практичних перетворень [7].

В. Г. Маралов розглядає поняття саморозвитку у тісному зв'язку із поняттям самопізнання. Дослідник наголошує, що це взаємопов'язані та взаємообумовлюючі один одного процеси. Здатність до адекватного і всебічного самопізнання – це умова для всебічного та цілеспрямованого саморозвитку. Саморозвиток при цьому він визначає як фундаментальну здатність людини ставати і бути справжнім суб'єктом свого життя, перетворювати власну життєдіяльність на предмет практичного перетворення. Саморозвиток здійснюється в межах життєдіяльності людини в процесі проявів активності, що визначається здатністю здійснювати особистісні вибори на основі пізнання себе [4].

Дослідниця Л. М. Кулікова визначила саморозвиток як процес самостійної, цілісної, цілеспрямованої, ціннісно – орієнтованої діяльності особистості щодо безперервної самозміни як збагачення індивідуального досвіду і духовно – моральних сил відповідно внутрішньому образу «Я» та актуальним соціальним очікуванням [9].

Саморозвиток являє собою одну із складних форм роботи внутрішнього світу, у тому числі і по перетворенню самого внутрішнього світу, поруч із переробкою досвіду, виробленням власних позицій і переконань, постановкою життєвих цілей, пошуку шляхів самовизначення.

Значна частина досліджень в сучасній психології присвячена вивченню умов саморозвитку. У наукових розробках виділяють такі умови саморозвитку як: усвідомлення особистістю необхідності саморозвитку; готовність до зміни певних переконань, поглядів, стереотипів, настановлень, що заважають успішності процесу саморозвитку; самоприйняття та самопізнання, як необхідна умова позитивних змін особистості; саморозкриття як умова осмислення свого внутрішнього світу та власного досвіду; включення особистого досвіду в систему “Я-концепції” та цілісне сприймання власної особистості [11].

Крім цього дослідники наголошують на тому, що механізм саморозвитку приводиться в дію суперечністю між сформованим активним пізнавальним інтересом і рівнем розвитку особистості недостатнім для задоволення цього інтересу [4].

Отже, саморозвиток є внутрішнім процесом, який здійснюється самою людиною, і в результаті якого відбувається удосконалення фізичних, розумових і моральних аспектів особистості, розгортання її індивідуальності.

На думку ряду дослідників, зокрема М. Й. Боришевського, С. Д. Максименка, В. Г. Маралова, розгляд процесу саморозвитку слід

здійснювати в контексті виникнення і розвитку самосвідомості, що дозволить отримати цілісну картину досліджуваного явища. Самосвідомість особистості з одного боку виступає результатом психічного розвитку, а з іншого – самосвідомість є однією з необхідних умов безперервного розвитку особистості [8].

М. Й. Боришевський стверджує, що психологічні механізми саморозвитку найтісніше пов'язані із самосвідомістю особистості. С.Д. Максименко розглядає самосвідомість як важливий чинник у формуванні особистості, що проходить шляхом самоспостереження, самооцінки та самоаналізу [11].

В. Г. Маралов наголошує, що однією із основних характеристик саморозвитку виступає рівень сформованості самосвідомості та здатності до самопізнання. Дослідник наголошує, що розвинута здатність до самопізнання, з її механізмами ідентифікацією та рефлексією, органічно долучається до процесу самопобудови особистості, визначення перспектив, способів та засобів саморозвитку [4].

З огляду на зазначене, ми б хотіли зупинитися на розгляді механізму ідентифікації як центрального механізму формування самосвідомості і дослідити його значення для процесу саморозвитку особистості.

В психологічній науці ідентифікація розглядається в трьох основних значеннях:

- ототожнення себе з іншою людиною, іншими людьми на основі встановлення емоційного зв'язку з ними;
- самоототожнення з собою або різними аспектами власного «Я»;
- впізнання будь – кого або будь – чого.

М. Герберт визначає ідентифікацію як процес, завдяки якому один суб'єкт уподібнюється до іншого, переймаючи його цінності, погляди, установки і життєвий досвід та засвоює властиві йому форми поведінки [3].

В. С. Мухіна стверджує, що ідентифікація є безпосереднім переживанням суб'єктом своєї тотожності з об'єктом ідентифікації. На її думку, «об'єктивно ідентифікація виступає як механізм «присвоєння» індивідом своєї людської сутності, як механізм соціалізації особистості» [5, с. 82].

Поступово в процесі становлення особистості ідентифікація стає універсальним механізмом і починає визначати спрямованість розвитку особистості, своєрідність її самопізнання. В процесі ідентифікації з іншими людиною просувається від простої імітації до присвоєння і усвідомлення поведінки, якостей, навичок, що раніше їй не належали [4].

Отже, необхідною умовою саморозвитку є прагнення особистості до самопізнання, усвідомлення нею своїх особливостей і прагнення до позитивних змін. Важливою при цьому є сформованість і особливості ідентифікації як основного механізму самопізнання, який поруч з іншими механізмами впливає на вибір напрямків та способів саморозвитку особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для реалізації поставлених завдань нами були використані наступні діагностичні методики: «Хто Я?» М. Куна і Т. Макпартленда (модифікація Т. В. Румянцевой), діагностика реалізації потреб в саморозвитку та Тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) за Д. Леонтьєвим [6; 9; 4].

Використання тесту СЖО мало на меті вивчення індивідуальних тенденцій саморозвитку сучасних студентів. Діагностика реалізації потреб в саморозвитку, дозволила визначити на скільки конкретна особистість на даний момент реалізує прагнення до саморозвитку, чи взагалі властиве їй це прагнення.

Методика «Хто Я ?» спрямована на вивчення змістових ідентифікаційних характеристик особистості, дає змогу проаналізувати особливості власного сприйняття людиною самої себе. Отримані результати ми інтерпретували за наступними критеріями:

1. Об'єктивні ідентифікаційні характеристики.
2. Суб'єктивні ідентифікаційні характеристики
3. Часовий аспект ідентифікації. Даний критерій дає змогу визначити ті ідентифікаційні характеристики, які пов'язані з перспективами, планами, побажаннями, що пов'язані з різними сферами життя.

4. Крім цього ми брали до уваги позитивні чи негативні ідентифікаційні характеристики використовували при відповідях респонденти. Це дало нам змогу оцінити особливості самоствавлення досліджуваних студентів.

За методикою СЖО інтерпретація результатів здійснювалась за відповідними шкалами: «Цілі в житті» – бали за цією шкалою свідчать про наявність чи відсутність у досліджуваних цілей в майбутньому, які надають життю осмисленість, спрямованість та часову перспективу; «Процес життя» – дає змогу побачити чи сприймає досліджуваний сам процес свого життя як цікавий, емоційно насичений та наповнений змістом; «Результативність життя» – відображає оцінку досліджуваним прожитої частини життя, відчуття продуктивності і усвідомленості прожитого; «Локус контролю – Я» – наскільки людина вірить в свої сили побудувати власне життя відповідно до власних цілей; «Локус контролю – життя» – відображає віру досліджуваного в те, що людина сама контролює власне життя, має свободу вибору і свободу прийняття рішення. Узагальнені дані за даною методикою подані в таблиці 1.

Таблиця 1

Показники життєвих орієнтацій студентів, N = 84

№	Оцінки	Шкала	Шкала	
			Вищі за середні (%)	Нижчі за середні (%)
1	Цілі в житті		85,7	14,3
2	Процес життя		78,5	21,4

3	Результативність життя	71,4	28,5
4	Локус контролю – Я	78,5	21,4
5	Локус контролю – життя	78,5	21,4

Отримані результати свідчать про те, що більша частина досліджуваних (85, 7) мають загальний високий рівень осмисленості життя, вони переконані в тому, що здатні контролювати власне життя, є сильними особистостями, вони задоволені тим, як складається їхнє життя на сьогоднішній день і мають певні плани і цілі на майбутнє. Менша частина респондентів (14,3) незадоволені тим, що мають в своєму житті на цей час. Вони сприймають життя як низку випадкових подій і не відчувають себе відповідальними за те, що з ними відбувається. Серед досліджуваних даної групи є такі, хто живе виключно сьогоднішнім днем і не висуває вимоги до свого майбутнього.

Діагностика реалізації потреб у саморозвитку показала, що більшість досліджуваних студентів (86,9 %) усвідомлюють важливість саморозвитку для себе, вони активно реалізують свої потреби в ньому. У меншій кількості досліджуваних (11,9 %) відсутня сформована система саморозвитку. А одна особа (1,2 %) взагалі знаходиться в стадії зупиненого саморозвитку.

Аналіз результатів дослідження за методикою М. Куна і Т. Макпартленда показав, що у співвідношенні суб'єктивних та об'єктивних ідентифікаційних характеристик переважають суб'єктивні (83 і 17 відповідно). У відповідях респондентів переважають ті характеристики, що пов'язані із вивченням власного внутрішнього світу та визначенням власних особистісних якостей, а також встановлено, що у значній кількості студентів найбільш актуальною сферою інтересів на даний момент є майбутня професія та майбутні сімейні ролі. У співвідношенні позитивних і негативних характеристик переважають позитивні ідентифікаційні характеристики (10,2 та 89, 8 відповідно).

У відповідях значної кількості респондентів (75, 3) присутні часові ідентифікаційні характеристики, що свідчить про часову інтегрованість особистості. Вони використовують наступні визначення: «любляча мама в майбутньому», «майбутня дружина», «майбутній психолог», «підприємець в майбутньому» та ін.

Крім цього, хотілося б відмітити той факт, що у одного досліджуваного відсутні взагалі відповіді за даною методикою. А 8 досліджуваних вказали 5 і менше власних ідентифікаційних характеристик, що є свідченням низького рівня рефлексивності, несформованості способів самопізнання.

Проаналізувавши отримані результати за всіма методиками можна зробити наступні висновки: в значній кількості досліджуваних (85,7) простежується інтерес до самопізнання і потреба у саморозвитку. Вони

бачать перспективи особистісного розвитку, усвідомлюють образ ідеального Я, до якого прагнуть. Досліджувані готові здійснювати і здійснюють саморозвиток. На даному віковому етапі саморозвиток пов'язаний з професійною та сімейною реалізацією. Ролі, що пов'язані з цими сферами життєдіяльності особистості є новими і тому вимагають постійного пізнання та самоудосконалення, певного ставлення до себе. У відповідях переважають позитивні суб'єктивні ідентифікаційні характеристики, що є свідченням задоволення собою і своїм життям.

Меншу групу досліджуваних (14,3) становлять студенти, що мають певні труднощі з процесом саморозвитку. Про це свідчать незадоволеність власним життям, відмова брати на себе відповідальність за це. В ідентифікаційних характеристиках переважають об'єктивні характеристики. Властивий низький рівень рефлексії. Це може означати несформованість механізму ідентифікації, як центрального механізму самопізнання. Всі ці аспекти можуть призвести до втрати інтересу до навколишнього світу і самого себе, появу відчаю, що негативно впливає на психічне здоров'я особистості.

Перспективи подальших розвідок в цьому напрямку ми вбачаємо у підготовці тренінгової програми щодо розвитку механізмів самопізнання, актуалізації потреби в саморозвитку студентської молоді через дію механізму ідентифікації.

Література

1. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности / К.А. Абульханова-Славская. – М. : Наука, 1980. – 334 с.
2. Кондратьев П. В. Особенности и факторы саморазвития личности учителя на этапе зрелого возраста : автореферат дис. канд. психол. наук / 19.00.07. – М., 2007. – 26 с.
3. Левицький В. С. Ідентифікація як спроба віднайти себе / В.С. Левицький // Наука. Релігія. Суспільство., 2008. – № 1. – С.66 – 72.
4. Маралов В. Г. Основы самопознания и саморазвития : учебн.пособие / В.Г. Маралов. – М. : Издательский центр «Академия», 2004. – 256 с.
5. Мухина В. С. Проблемы генезиса личности / В.С. Мухина. – М., 1985. – 104 с.
6. Румянцева Т.В. Психологическое консультирование: диагностика отношений в паре / Т.В. Румянцева. – СПб., 2006. – С. 82-103.
7. Слободчиков В. И. Психология человека / В.И. Слободчиков, Е.И. Исаев. – М., 1995
8. Столин В. В. Самосознание личности / В.В. Столин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1983. — 284 с.
9. Фетискин Н. П. Социально – психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов. – М. : Изд – во Института Психотерапии, 2002. – 490 с.
10. Чобітько М. Г. Самовдосконалення студентів – майбутніх вчителів у процесі особистісно-орієнтованої професійної підготовки / М.Г. Чобітько // Педагогіка і психологія. – 2004. – № 1 (42). – С.57 – 69.
11. Шиловська О. М. Психологічні особливості породження наративу як засобу саморозвитку особистості : автореф. дис. канд. психол. наук / О.М. Шиловська : 19.00.01 — К., 2003. — 22 с.

Стаття надійшла до редакції 23.03.2010 р.